

İSLAM-OSMANLI CEZA HUKUKUNDA ZİMMİLER

Seda ÖRSTEN ESİRGEN*

İslam topraklarında zimmet anlaşması çerçevesinde can, mal, ırz güvenliği ile din ve vicdan özgürlüğüne sahip olarak yaşayan gayrimüslimlerin belirli konularda İslam hukukuna tabi tutuldukları bilinmektedir. Bu durumun en dikkat çektiği alanlardan birisi, ceza hukukudur. İslam devleti ile hukuki ilişkisini zimmet akdi çerçevesinde yürüten zimmiler, ceza hukuku alanında İslam hukuku hükümlerine tabi olmaktadır.¹

Osmanlı Devleti'nde de zimmiler, gerek kendi aralarında, gerek Müslümanlarla aralarında ortaya çıkan ceza hukuku uyuşmazlıkları açısından şeriye mahkemesi önünde, İslam ceza hukuku hükümlerine göre yargılanmışlar; kendilerine yapılan saldırılara şikâyetle bulunma hakkına sahip oldukları gibi, Müslümanlar tarafından yapılan şikâyetlere kendi açılardan savunma yapma hakkı ile cevap verme yükümlülükleri de bulunmuştur.²

Çalışmanın temel amacını, klasik dönem itibarıyla Osmanlı Devleti'nde İslam ceza hukuku çerçevesinde bir suçun faili veya mağduru olan zimmilerin hukukî statülerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla ruhanî liderlerin cezaî yetkileri çerçevesinde verilen cezalar³ kapsam dışında tutularak, İslam ceza hukuku açısından zimmilerin hukukî statüsü ele alınacak; çeşitli kaynaklar ışığında Osmanlı uygulaması değerlendirilmeye çalışılacaktır. Osmanlı Devleti'ndeki İslam ceza hukuku uy-

---

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı. orsten@law.ankara.edu.tr

¹ Detaylı bilgi için bkz. Gülnihal BOZKURT, "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukukî Statüleri", Prof. Dr. Kudret Ayiter'e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 1988, s. 138-141.

² Ronald C. JENNINGS, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol. 21, No. 3 (Oct., 1978), pp. 252-273.

³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. M. Macit KENANOĞLU, Osmanlı Millet Sistemi-Mit ve Gerçek, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 221-244; Mehmet AKMAN, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 61, 62.

gulamasında zimmilerin fail ve mağdur olarak rollerinin tartışılarak, bu çerçevede arzedebilecek farklılıkların görülmesi önemlidir.

I. İslam Ceza Hukukunun Kişi Bakımından Uygulanması

İslam ceza hukukunda genel ilke, kişiler arasında bir ayırım yapılmaması ve hükümlerin herkese eşit olarak uygulanmasıdır. Dolayısıyla İslam hukuku, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında cezalandırmada fark gözetmeye izin vermemekte; Müslüman olsun veya olmasın, herkes işlediği suçun cezasını çekmektedir. Ancak bazı suçlar söz konusu olduğunda, failin cezalandırılıp cezalandırılmayacağı veya cezanın nasıl belirleneceği noktasında, failin kendisinde veya suçun mağduru olan kişide birtakım şartlar aranmış; şartlar üzerinde zaman zaman İslam hukukçularının görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılıkları ve içtihat farklılıkları, İslam hukukunun Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında bir fark gözetmediği kanısını doğursa da; zimmiler, esas itibarıyla zimmet anlaşması çerçevesinde⁴ İslam ceza hukuku hükümlerine tabi olmayı kabul etmişlerdir. Bununla beraber kısas, zina ve kazf gibi bazı suçlarda zimmilerin farklı değerlendirilmesi de söz konusu olmaktadır.⁵

II. İslam Ceza Hukukunda ve Osmanlı Devleti Uygulamasında Zimmiler

Osmanlı Devleti'nde ceza hukukunun uygulanması bakımından zimmilerin durumu, iki açıdan ele alınacaktır: Fail ve mağdur. Bu çerçevede, İslam ceza hukukunun öngördüğü cezaların, fail bir zimmi olduğunda herhangi bir değişiklik arzedip arzetmediği hususu önemli olduğu kadar; zimmilere karşı işlenmiş olan suçlarda faile verilecek cezada da farklılık olup olmadığı araştırılmalıdır.

A. Hadd Suçları

1. Zina

İslam hukukunda zina suçunu işleyen kişilerin evli-bekar, hür-köle, Müslüman-gayrimüslim olması, suçun oluşmasında etkili olmamakta; yalnızca verilecek

⁴ Bir zimmi, bir Müslümanı amden katletme, dinden çıkarma, bir Müslüman kadına tecavüz, Müslümanlar aleyhine casusluk veya yol kesicilik gibi suçlara kalkışacak olursa, zimmet akdi yapılırken bu hususlar şart olarak belirtilmişse, akit ortadan kalkar, şart edilmemiş ise akit devam eder. Ancak zimmet akdi devam etsin veya etmesin, hakkında gereken cezalar verilebilir. Ömer Nasuhi BİLMEN, Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, C. III, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1950, s. 460.

⁵ Abdülkadir UDEH, Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk, C. I, Rehber Yayınları, Ankara, 1990, s. 304, 305; Mehmet Akif AYDIN, Türk Hukuk Tarihi, Hars Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 177, 178, 191; Gül AKYILMAZ, "Osmanlı Ceza Hukukunda Kanunilik Prensibi ve Ceza Hukukunun Kişiler Bakımından Uygulanması", Prof.Dr.Fikret Eren'e Armağan, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 1025.

ceza açısından farklılık arz etmektedir. Söz konusu ceza, hem kadın, hem erkek için öngörölmüş olan sopa cezası, sonradan evliler için uygulanmaya başlanan recm ve bekârlar için öngörölen bir yıl sürgün cezasıdır. Bu cezaların zina suçunu işleyen zimmilere de uygulanacağı kabul edilmekle birlikte⁶; verilecek cezanın niteliğinin belirlenmesinde etkili olan ihsan şartı açısından, zimmilerin durumu tartışmalıdır.

Zina suçunda ihsan, failde bulunduğu zaman verilecek cezayı ağırlaştırılan şartların oluşturduğu bir sıfat olup; recm cezasının uygulanıp uygulanamayacağını belirlemektedir. Buna göre, muhsan olma şartları âkil, bâliğ, özgür, Müslüman olma ve geçerli bir evlilik içinde cinsel ilişkide bulunmuş olmadır. Ancak Müslümanlık şartına ilişkin farklı görüşler⁷, zimmilerin recm cezasına çarptırılıp çarptırılmayacaklarını tartışmalı hale getirmiştir.⁸

Doğruluğu tartışmalı olan bazı hadislerde ve çeşitli tefsirlerde “ihsan” kavramının Müslüman olmayı içerdiği belirtilmiştir. Hanefi mezhebi ve Zeydîlerin bir kısmı, Müslüman olmayı ihsanın şartlarından saymıştır. Buna göre, Müslüman olmak, suç teşkil eden fiilin haram olduğu inancını kuvvetlendiren bir unsur olmak itibariyle suçu ağırlaştırmaktadır. Ebu Hanife’ye göre, bu açıdan zimminin haramdan sakınmış sayılması mümkün değildir. Malikilerde ise, Müslüman olmak, ihsanın şartları arasında zikredilse de; esasında Malikilere göre hadd cezası gerektiren zina suçunun oluşması için, failin Müslüman olması gereklidir.⁹

Diğer taraftan, İslam hukukçularının bir kısmına göre, Müslüman olmak, ihsanın şartlarından değildir. Ebu Yusuf ile Şafiî ve Hanbelî mezhepleri, Zeydîlerin diğer bir kısmı, İbâzî ve Caferîler, bu görüştedir. Bu doğrultuda zina suçunun diğer unsurları ve kişinin muhsan olması halinde, zimmilik dikkate alınmaksızın recm cezası uygulanacaktır. Zira zina, bütün dinlerce yasaklanmıştır. Bu görüşte olanların dayandıkları en önemli delil, Peygamber’in Yahudi bir erkek ile kadına recm cezasının uygulanmasına ilişkin verdiği emir olup; cezanın aynı zamanda Yahudilere Tevrat’a göre verildiği, Hz. Muhammed’in Tevrat’ın okunmasını istemesinin bunu gösterdiği

⁶ Osman KAŞIKÇI, *İslam-Osmanlı Hukuku*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2015, s. 332-338; Nevin ÜNAL ÖZKORKUT, *Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s. 75, 106.

⁷ İhsan için Müslüman olmayı şart gören fakihler arasında irtidâdın, karşı görüşte olanlar arasında da zimminin Dar’ül-Harb’e iltihakının ihsan sıfatını düşürüp düşürmediği tartışması özel bir yer tutmaktadır. Şamil DAĞCI, “İhsan”, *DİA*, C. XXI, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 547.

⁸ BİLMEN, s. 211; Mustafa AVCI, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul, 2004, s. 182; DAĞCI, (2000), s. 546, 547; Cihan OSMANAĞAOĞLU, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LXVI, S. 1, 2008, s. 123 dn. 64.

⁹ UDEH, C. I, s. 305; AVCI, s. 190, 191. Hanefîlerin bu görüşünde, ehl-i kitap kadınla evli kimseyi muhsan saymamalarında da olduğu gibi; recmin tam bir ceza olduğu, bunun için de suçlunun tam bir nimet ve imkân içinde bu suçu işlemiş olması gerektiği düşüncesinin de önemli payı vardır. DAĞCI, (2000), s. 547.

ve sonradan bu hadisin diğer hadislerle neshedildiği belirtilmektedir.¹⁰ Diğer taraftan, Müslüman olmak, haramdan sakınmış olmada esaslı bir şart olmayıp; zimmi kişi de haramdan sakınabildiğine göre, recm cezasına çarptırılabilceği dile getirilmiştir.¹¹

Zimmi bir erkeğin, müstemen bir kadınla zina yapması halinde, yalnızca İslam ülkesinde oturan kimseye hadd cezası uygulanması kabul edilirken; Ebu Yusuf, bu konuda her ikisinin de hadd ile cezalandırılması gerektiğini savunur. Müstemen erkekle ilişkiye giren zimmi kadına hadd uygulanıp uygulanmayacağı konusu ise, farklı görüşler doğurmuştur. Ebu Hanife, müstemen erkeğe değil, zimmi kadına hadd uygulanması gerektiğini savunurken; İmam Muhammed, küçük veya akıl hastası bir erkekle ilişkiye giren kadın örneğinde olduğu gibi, kadına hadd cezası uygulanamayacağı fikrindedir. Ebu Yusuf ise, her ikisine de hadd uygulanması gerektiğini belirtir.¹²

Zina suçu için öngörülen recm cezasının, Osmanlı Devleti'nde sadece bir kez 1680'de uygulandığı bilinmektedir. Evli Müslüman bir kadının Yahudi bir erkekle yakalanması sonucunda kadın recm edilmiş; erkeğin ise boynu vurulmuştur.¹³

Diğer taraftan, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvaları da bu konuda önemlidir. Buna göre, evli olan bir zimminin bakire bir zimmi ile zina suçu işlemesi halinde, recm cezası verilemeyeceğinden, zina haddi uygulandıktan sonra, uzun süre hapsedilmesi gerekmektedir.¹⁴ Faillerden erkeğin zimmi, kadının Müslüman olması halinde, aynı ceza verilecektir.¹⁵ Ancak Müslüman kadının evli olması ve bir zimmi erkekle zina yapması durumunda, kadına recm cezası uygulanması gerekecektir.¹⁶

¹⁰ Ebu Yusuf, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in gayrimüslim kadınla ilgili görüşlerine karşı çıktığı aktarılmakla beraber; bu konuda değerlendirme yapılırken dikkatten kaçmaması gereken iki hadis vurgulanmıştır. Bunlar, "Allah'a ortak koşan kimse muhsan olamaz" hadisi ile "Ne Yahudi veya Hristiyan olan kadın Müslüman olan kocasını, ne cariye olan kadın hür olan kocasını ve ne de köle olan koca hür olan karısını muhsan yapamaz" şeklindeki hadistir. Burhaneddin Ali b. Ebu Bekir el-MERGİNANÎ, El-Hidâye Tercemesi, C. II, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2015, s. 216, 217.

¹¹ BİLMEN, s. 212; UDEH, C. I, s. 305; MERGİNANÎ, s. 215; AVCI, s. 191; İbrahim ÇALIŞKAN, "İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 33, s. 99; OSMANAĞAOĞLU, s. 118 dn. 41.

¹² İbrahim HALEBÎ (Şerh Eden: Mehmed Mevkûfâtî), Mevkûfât Mültekâ Tercümesi, (Sadeleştirilen: Ahmed Davudoğlu), C. II, Sağlık Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 360; ÖZKORKUT, s. 76.

¹³ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, C. I, İstanbul, 1928, s. 731-732.

¹⁴ "Zeyd-i zimmi evli iken Hind-i bakire-i zimmiyeye zina eylese ne lazım olur? El-cevab: Mel'unlara recm yoktur, amma hadd-i zina vurulduktan sonra zaman-ı tavil zindanın abbes mevâzi'inden çıkarılmaz". M. Ertuğrul DÜZDAĞ, Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 102.

¹⁵ "Zeyd-i zimmi Hind-i müslimeye zina eylese mezburlara ne lazım olur? El-cevab: Katl olunmaz, hadd-i zinâdan sonra zamân-ı tavil zindanın abbes mevâzi'inden çıkarılmaz". DÜZDAĞ, s. 102.

¹⁶ "Zeyd-i müslimin zevci Hind-i müslimeye zina eden Amr-ı zimmiye şer'an ne lazım olur? El-cevab: İslama gelirse katilden halâs olur. Hind recm olunur, tâ'i'aten ise". DÜZDAĞ, s. 103; AVCI, s. 171.

Osmanlı kanunnamelerine bakıldığında, Fatih Kanunnamesi'nin zinaya ve diğer cinsel suçlara ilişkin hükümlerinde, Devletin zimmi tebaası için herhangi özel bir hüküm getirilmemiş olduğu görülmektedir.¹⁷

II. Bayezid Kanunnamesi'nde ise, 11.maddede geçen ifade uyarınca¹⁸ Müslümanla aynı suçu işleyen gayrimüslimin Müslümanın mahkûm edildiği cezanın yarısına mahkûm edileceği kabul edilmiştir. Buna göre, zimmiler, maddi durumlarına göre, Müslümandan alınan miktarın yarısını ödeyeceklerdir.¹⁹

Yavuz Sultan Selim'in Kanunnamesi'nin cinsel suçlara ait kısmında ve Fatih Kanunnamesi'nde zimmiler için bulunmayan özel hüküm, Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi'nde mevcuttur. Buna göre, gayrimüslimler maddi durumlarına göre, aynı durumdaki Müslüman'ın ödediği para cezasının yarısını ödeyecektir. Dolayısıyla zina suçunu hükme bağlayan Fatih Kanunnamesi'nin 1. maddesinin kapsamındaki cezalar, gayrimüslimler de dâhil tüm Osmanlı Devleti uyruklarını tehdit eder görüldüğü halde, Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi'nin 1.maddesi, söz konusu cezaların, Müslümanlar için öngörülmüş olduğunu açıkça ifade etmiş ve bu kanunname de, II. Bayezid Kanunnamesi gibi Devletin Müslüman olmayan uyrukları için daha hafif cezalar öngörmüştür.²⁰

Zinaya teşebbüs durumunda ise, Osmanlı uygulamasında fail Müslüman veya zimmi olsun, tazir cezası verildiği görülmüştür.²¹ Bu kapsamda “küreğe konulmak” cezasının, zina ve diğer cinsel suçlardan dolayı, suçun erkek faillerine en sık uygulanan tazir ceza olduğu ifade edilmektedir.²²

İslam hukukunda ayrı bir suç olarak düzenlenmemiş tecavüz suçu açısından ise, kadının zina fiiline zorlanması söz konusu olduğundan, zina suçu kapsamında değerlendirilmesi ve bu doğrultuda tecavüzcünün hadd cezası ile cezalandırılması kabul edilmiştir. Bunun sebebi, zina fiilinin kadının ırzına ve vücut bütünlüğüne saldırı olarak görülmesi olduğu kadar, İslam hukukunun, yasak olan her türlü cinsî teması zina sayarak, zinaya verilen cezalar ile cezalandırmasıdır. Ancak tecavüz suçunun ispatında da zina suçundaki şartlar arandığından, uygulamada suçun unsurlarında veya ispat şartlarındaki eksiklik nedeniyle tazir ile cezalandırılması söz konusu olmuştur.²³

¹⁷ AKYILMAZ, s. 1034; OSMANAĞAOĞLU, s. 132.

¹⁸ “Bu zikrolunan cerâim kâfirden sâdir olsa, ganisinden ganî Müslümanın cürminin nisfi alın ve mutavassıtul-hâlınden mutavassıtul-hâl Müslümandan alınan cürmin ve fakirinden fakir Müslümandan alınan cürmin nisfi alın”. Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, C. II, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, 1990, s. 41.

¹⁹ OSMANAĞAOĞLU, s. 133.

²⁰ OSMANAĞAOĞLU, s. 146, 147.

²¹ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, C. II, s. 199, Hüküm No: 385.

²² AVCI, s. 175; OSMANAĞAOĞLU, s. 164.

²³ Belkis KONAN, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, OTAM Dergisi, C. 29, Bahar 2011, s. 152, 153.

İslam hukukunda, Hanefi mezhebi dışında tüm mezhepler, tecavüz suçuna hadd cezası uygulanmasını kabul etmişlerdir. Hanefi mezhebinde ise, tecavüz fiiline hadd cezası uygulanmamakla beraber; itiyat haline getirildiği takdirde, siyaseten katl cezasının verilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca kadının kendisine tecavüz eden erkekle evlenmesi, Hanefi mezhebine göre, hadd cezasını ortadan kaldırmakta; diğer mezheplere göre, kadının iddiasını kanıtlaması durumunda erkeğe yine de had cezası uygulanması gerekmektedir.²⁴

Osmanlı Devleti'nde en muteber fetva mecmualarından Fetâvâ-yı Âli Efendi ve Fetâvâ-yı Feyziyye'de de, tecavüz suçu söz konusu olduğunda hadd cezası verileceği dile getirilmiştir.²⁵

Şeriye sicillerinde ise, tecavüz suçlarının yargılama sürecinde farklı ispat vasıtalarına başvurulduğu görülmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru, Kayseri'de zimmi bir kadın, aynı mahalleden zimmi bir erkeğin kendisine beş ay önce tecavüz ettiği iddiasıyla dava açmışsa da; fail bunu inkâr ederek, iddianın doğru olmadığına yemin etmiştir.²⁶ Aynı dönemde Gaziantep'te zimmi bir kadının tecavüzle suçladığı zimmi erkeğin bu fiili inkâr etmesi üzerine, başka bir ispat vasıtası da bulunmadığı için, fail hakkında mahalle halkının bilgisine başvurulmuştur. Failin mahalle halkı tarafından "ehl-i fesad" olarak bilinmesine dayanılarak, dava kadın lehine sonuçlanmıştır. Ancak verilen ceza hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.²⁷

Mühimme defterlerinden de, Müslüman bir kadına tecavüz eden zimminin küreğe mahkûm edilmesi²⁸ gibi ceza uygulamalarının ve tecavüz ettiğini ikrar eden zimminin yargılması devam ederken hapiste tutulması²⁹ gibi tedbirlerin varlığı anlaşılmaktadır.

²⁴ KONAN, s. 155.

²⁵ "Zeyd-i zimmi, Hind-i müslimeye cebren zinâ eylese, Zeyd'e ne lâzım olur?" *El-cevab: Yüz değnek vurulur.* "Zeyd-i zimmi, bâkir olan Hind-i nasrâniyyeye cebren zinâ edüb, bekâretini izâle eylese, Zeyd'e ne lâzım olur? *El-cevab: Yüz değnek vurulur.*" Fetâvâ-yı Âli Efendi, C. I, İstanbul, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, 1322, s. 146. "Muhsan olan Zeyd-i müslim Hind-i zimmiyyeye cebren zinâ eylese Zeyd'e ne lazım olur? *El-cevab: Recm.*" Fetâvâ-yı Feyziye, (Hazırlayan: Süleyman Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 114.

²⁶ Musa SEZER, 78/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078 - 1079/ M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008, s. 34.

²⁷ Burcu GELİR, 1680-1700 Tarihleri Arasında Ayntab (Gaziantep) Şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 115, 116.

²⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, 7 Şevval 975, Hüküm No: 1212, C. II, s. 12.

²⁹ "...mezbur zimmiyi dabi habsden tıak itmeyesin ki, sonra mezbur hakkında emr-i şerifüm ne vehbile sâdir olursa mücebi ile amel oluna". 7 Numaralı Mühimme Defteri, 3 Cumadelula 976, Hüküm No: 2359, C. III, s. 193.

2. Zina İftirası (Kazf)

Zina iftirası, bir kimseye zina ettiği veya zina mahsulü olduğu ithamında bulunmaktır. Bu suçun oluşması için genel unsurlardan ayrı olarak, ithama maruz kalan kimsenin muhsan olması şartı aranmaktadır. Bu çerçevede mağdurun ayırt etme gücüne sahip, buluşa ermiş, özgür, daha önce haram bir cinsel ilişkide bulunmamış ve Müslüman bir kimse olması gerekir.³⁰ Dolayısıyla zina iftirası suçunda fail açısından bir özellik aranmamıştır. Suçun oluşmasında mağdurun sıfatı belirleyici olmuş; failin -Müslüman veya zimmi olsun- aynı cezaya çarptırılacağı kabul edilmiştir.

Bu doğrultuda failin zimmi, mağdurun Müslüman olması halinde, hadd cezası verilmekte; ancak fail Müslüman, mağdur zimmi olduğunda ise, tazir cezası gündeme gelmektedir. Bir görüşe göre, Müslüman biriyle evli olan ehl-i kitap kişiye karşı suç işlendiğinde de, kazf haddi uygulanmalıdır.³¹

Zina iftirası suçundan ceza almış kişilerin şahitliği, tövbe etseler bile, ölünceye kadar kabul olunmamaktadır.³² Bir zimminin bu suçtan ceza alması durumunda, diğer zimmiler hakkında şahitliğinin kabul edilmeyeceği³³; ancak sonradan İslamiyeti benimsemesi durumunda, şahitlik edebileceği belirtilmiştir.³⁴

3. Hırsızlık

İslam hukukunda hırsızlık suçunun oluşmasında, mal sahibinin Müslüman veya gayrimüslim olması önem taşımamaktadır. Dolayısıyla bir zimmi, ister bir başka zimminin, isterse bir Müslümanın malını çalsın, hırsızlık suçunun unsurları gerçekleşmişse, el kesme cezasına çarptırılacaktır. Bu noktada, çalınan malın Hanefilerin nitelendirmesiyle “*mütekavvim mal*”³⁵, diğer mezheplerin nitelendirmesiyle “*mal-ı muhterem*” olup olmaması önem arz etmektedir. Şarap ve domuz eti gibi malların zimmiler açısından değeri olmakla birlikte; bu değerın mutlak değil, nisbi olması, el kesme cezasının verilmesine engeldir. Sebebi ise, bu durumun bir şüphe taşıması ve hadd cezalarının şüphe nedeniyle düşmesidir. Bu açıdan şarabın çalınması hırsızlık suçunu oluşturmamakta; şarap çalan bir kişiye,-Müslüman veya gayrimüslim olsun- hırsızlık haddi uygulanması mümkün olmamaktadır.³⁶

³⁰ Esad Muhammed Saïd es-SAGÎRCÎ, Delilleriyle Hanefî Fıkhı, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul, 2015, s. 750, 751; AYDIN, s. 203.

³¹ AVCI, s. 218.

³² Ekrem Buğra EKİNCİ, Osmanlı Hukuku, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 342.

³³ MERGİNANÎ, C.II, s. 245. Zimmilerin Müslümanlar hakkındaki şahitliklerinin kabul edilmesi, İslam yargılama hukuku açısından getirilmiş bir sınırlamadır. AYDIN, s. 163.

³⁴ HALEBÎ, C. III, s. 200; MERGİNANÎ, C.III, s. 215; SÂĞİRCÎ, s. 752; İmam Tahâvî, Mukayeseli Hanefî Fıkhı Tahâvî Muhtasarı, Beka Yayıncılık, İstanbul, 2013, 501, 502.

³⁵ Mütekavvim mal, intıfai dine göre mübah olan şey, hukukça korunmaya değer mal demektir. AVCI, s. 239.

³⁶ UDEH, C. IV, s. 203, 204; Ali ŞAFAK, Mezheblerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku, Atatürk

Diğer taraftan, İslam ülkesinde mal güvenliğine sahip olarak yaşayacakları teminatı bulunan zimmilerin mallarına karşı işlenmiş olan hırsızlık suçlarının da, suçun unsurlarının oluşmasına bağlı olarak, hadd ya da tazir ile cezalandırılması kabul edilmiştir.

Bir müstemeden tarafından bir zimminin malı çalındığında ise, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre, müstemene el kesme cezası uygulanmamaktadır. Çünkü müstemeden, İslam hukuku hükümlerine uymakla yükümlü olmayıp, kendi düşüncesine göre mübah bir malı almış sayılmaktadır. Ebu Yusuf'a ve İmam Malik'e göre ise, el kesme cezası verilmelidir. Şafii ve Hanbeli mezheplerinde, söz konusu iki görüş kabul edilmekle birlikte; üçüncü olarak, pasaportla girerken veya anlaşma yapılırken, hırsızlık fiili işlendiğinde el kesme cezası uygulanacağı şartı konulmuşsa, el kesme cezasının verilebileceği yönünde bir görüş daha dile getirilmiştir.³⁷

Osmanlı Devleti'nde mühimme defterlerindeki örnekler bakıldığında, hırsızlık suçunun unsurlarının oluşmaması veya ispat şartlarındaki eksiklikten kaynaklanan nedenlerle tazir cezalarının verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda hırsızlık yapmakla suçlanan zimmilerin yargılamalarının yapılarak sonucun İstanbul'a bildirilmesi³⁸, aldıkları malların sahiplerine geri verilmesinden sonra hapsedilmeleri³⁹, küreğe mahkûm edilenlerin İstanbul'a gönderilmeleri⁴⁰ gibi hükümlere rastlanmaktadır.

İstanbul şeriye sicillerinde, zimmiler tarafından işlenmiş çeşitli hırsızlık suçlarıyla ilgili olarak, davanın reddi⁴¹ veya davacının davasından vazgeçmesi⁴² gibi durumlar da kayıt altına alınmıştır. Kayseri'de ise, sekiz ay önce bir Müslümanın evine girerek hırsızlık yaptıkları gerekçesiyle iki zimmiden şikâyetçi olunduğu görülmüş; zimmiler de, suçlarını ikrar etmekle birlikte, ne ceza verildiği kayıtlarda bulunamamıştır.⁴³

Osmanlı Devleti'nde zimmilere karşı işlenmiş hırsızlık suçları açısından ise, bir zimminin atını çalan bir başka zimminin kürek cezasına çarptırıldığı⁴⁴ veya bir zimminin malını çalan bir Müslümanın Bolu'ya kaçtığı, ancak yakalanarak Divan-ı

Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1977, s. 162; AKYILMAZ, s. 1034, 1035. Sarhoş edici içki gibi bir malın bir gayrimüslimden alınması söz konusu ise, hırsızın elinin kesilmesi gerektiği yönünde görüş için bkz. Coşkun ÜÇÖK, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. III, S: 1, 1946, s. 142.

³⁷ UDEH, C. IV, s. 202.

³⁸ 5 Numaralı Mühimme Defteri, 2 Muharrem 973, Hüküm No: 21, s. 6.

³⁹ 5 Numaralı Mühimme Defteri, 14 Muharrem 973, Hüküm No: 82, s. 16, 17.

⁴⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, 2 Cumadelahir 976, Hüküm No: 254, C. III, s. 283.

⁴¹ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, C. XVI, s. 411, Hüküm No: 486.

⁴² İstanbul Kadı Sicilleri, Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C. XVII, s. 117, Hüküm No: 47.

⁴³ SEZER, s. 47.

⁴⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, 13 Cemaziyevvel 975, Hüküm No: 454, s. 225.

Hümayun'da kazasker tarafından yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilmesinin emredildiği⁴⁵ gibi durumlarla karşılaşmıştır.

Ayrıca misafir olduğu Küçükçekmece'de atı çalınan Dimov.Tanaş isimli zimminin, atını Üsküdar Atpazarı'nda bir Müslümanın elinde bulması üzerine dava açılmış; atın kendisine ait olduğunun şahitlerle ispat edilmesi üzerine, kadı atın Dimo'ya teslim edilmesine karar vermiştir.⁴⁶

4. Sarhoşluk

İslam hukukçularına göre, dinleri izin verdiği, yasaklamadığı sürece, gayrimüslimlere şarap helaldir. Bu durum, “*Onları kendi dinleri ile baş başa bırakmakla emrolunduk*” hadisinin uygulanmasından ibarettir. Diğer yandan, bazı görüşlere göre, içki içen zimmiye ceza uygulanmalı; yasağın İslam düzeni içinde yaşayan herkes için söz konusu olmasından dolayı, zimmiler de buna tabi tutulmalıdır.⁴⁷

Bununla birlikte, Ebu Hanife, şarap ile sarhoş edici diğer şeyleri hüküm bakımından birbirinden ayırmakta⁴⁸; şarabın az veya çok miktarda içilmesini yasak sayarak, şarap dışındaki sarhoş edici maddeleri içmenin, ancak sarhoşluk halinde cezalandırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla beraber, Ebu Hanife, zimmilere tanınan din ve vicdan hürriyeti gereğince bir istisna getirmekte; içkinin zimmiler açısından değerli bir mal olduğu ve içilmesinin onlara yasak olmadığı, kendi dinlerinin buna izin verdiği düşüncesiyle hadd suçunu işlenmiş saymamakta; ancak sarhoş oldukları takdirde, cezalandırılmalarını kabul etmektedir.⁴⁹ Bu görüş, Hasan b. Ziyad tarafından savunulmuş ve Kasani tarafından da sarhoş olmanın bütün dinlerde hoşgörülmediği vurgulanarak desteklenmiştir. Buna karşılık, İmam Şafii, bunu kamu düzenini yakından ilgilendiren bir suç olarak kabul ederek, zimmiler açısından bir istisna tanımamıştır.⁵⁰

⁴⁵ 85 Numaralı Mühimme Defteri, 2 Cemaziyevvel 1040, Hüküm No: 296, s. 181.

⁴⁶ Nevzat ERKAN, 18.Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şerhiye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 62, 63.

⁴⁷ UDEH, C. IV, s. 166; Muhammed EBU ZEHRA, İslam Hukukunda Suç ve Ceza, C. II, (Çev: İbrahim Tüfekçi), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 165.

⁴⁸ Ebu Hanife açısından şarap içme ve sarhoş olma cezalarının da birbirinden ayrıt edilmesi söz konusudur: Hadd-i şirb, içen kişi sarhoş olsun veya olmasın, şarap içme fiiline verilen ceza; hadd-i sekir ise, şaraptan başka sarhoşluk veren bir maddeyi içip de sarhoş olan kişiye verilen cezadır. Bu maddeyi içip sarhoş olmayana ceza verilmeyecektir. Diğer hukukçulara göre ise, hadd cezası bir tek olup; bu da hadd-i şirbdir. Bu ceza da, şarap veya başka bir madde içen ve bunun sonucunda sarhoş olan veya olmayan her kişiye verilir. Zira bu görüşe göre, çoğu sarhoş edici şeyin, az miktarda alınması da haramdır. UDEH, C. IV, s. 165, 166.

⁴⁹ Hanefilere göre, bir zimmi, sarhoş olsa, sonra da cezası infaz edilmeden İslamiyeti kabul etse ve içki içse, önceki sarhoşluğunun cezası ile Müslümanlığa girişten sonraki içme fiilinin cezası birbirine karışacaktır. UDEH, C. IV, s. 172.

⁵⁰ EBU ZEHRA, s. 165; AYDIN, s. 178.

Diğer taraftan, bir zimmi, alenen içki içmiş, fakat sarhoş olmamışsa veya içtiği şey dinince helal olsa dahi, kendisine ta'zir cezası verileceğinde ihtilaf yoktur. Ancak şu var ki, İslam hukuku kuralları arasında, alenen içki içen zimmiye hadd-ı şirb uygulanmasına engel bir hüküm yoktur. Dolayısıyla zimmilerden dinleri içkiyi yasaklayanlara kendi dinleri veya İslam hukuku uygulanmış; dinleri izin verenlere Ebu Hanife'nin görüşünden hareketle, sarhoş oldukları ve bunu aleniye intikal ettirdiklerinde hadd cezası uygulanması kabul edilmiştir.⁵¹

Osmanlı Devleti'nde zimmilerin gizli olarak içki içmeleri serbest olmasına rağmen, bunu aleni şekilde gerçekleştirmeleri, sarhoş halde dolaşmaları yasaklanmış; aksi takdirde kürek cezası verilmiştir.⁵²

Diğer taraftan, zimmiler tarafından Müslümanlara şarap satılması yasak olup; yasağa rağmen satış yapan kişilere kürek cezasının⁵³ yanı sıra, bulundurduğu içkilerin sirkeye dönüştürülmesi⁵⁴, meyhane yeni açılmışsa kapatılması ve açan kişinin hapsedilmesi⁵⁵ gibi cezaların da verilmesi gerektiği, ilgili kadınlara bildirilmek üzere mühimme defterlerinde yer almıştır.

Şeriye sicillerinde ise, içki içip fesat çıkarmanın men edildiği buyruklulara⁵⁶ rastlanmakla beraber, kendi aralarında içki içtikten sonra kavga eden zimmilerin yalalama olayları⁵⁷ da kayıt altına alınmıştır.

5. Dinden Dönme (İrtidat)

İrtidat, esasen Müslüman olan veya sonradan İslamiyeti kabul etmiş bir kimse- nin vazgeçerek başka bir dini benimsemesidir. Hanefilere göre, dinden dönme suçunu işleyen kişiye, erkek ise ölüm cezası, kadın ise, süresiz hapis cezası verilmekte; diğer mezheplerde kadın-erkek ayrımı yapılmadan, mürted ölüm cezasına çarptırılmaktadır.⁵⁸

Osmanlı Devleti'nde kanunnamelerde bu suç hakkında herhangi bir hükme yer verilmemekle beraber, önde gelen şeyhülislamın fetvalarından zimmilere verilecek cezalara ilişkin fikir edinilmektedir.

"Zeyd-i zimmi, şeref-i İslâmla müşerref olduktan sonra, el-'iyâzü billâhi teâlâ mürtedd olsa, Zeyd'e ne lâzım olur?"

⁵¹ UDEH, C. IV, s. 166; ŞAFAK, s. 156.

⁵² AVCI, s. 268.

⁵³ 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. II, 3 Zilkade 979, Hüküm No: 1063, s. 190.

⁵⁴ 5 Numaralı Mühimme Defteri, 13 Safer 973, Hüküm No: 221, s. 42.

⁵⁵ 5 Numaralı Mühimme Defteri, 18 Muharrem 973, Hüküm No: 130, s. 25.

⁵⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil, C. XXX, s. 173, Hüküm No: 231.

⁵⁷ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, C. IX, s. 203, Hüküm No: 431.

⁵⁸ BİLMEN, s. 474; AVCI, s. 365.

*El-cevab: Ahkâm-ı mürtedd icra olunur.*⁵⁹

“Hind-i zimmiyye İslam’a geldikten sonra mürtedd olup irtidadı üzere musırr olsa, katli lazım olur mu?”

*El-cevab: Olmaz, amma zindandan asla çıkarılmaz, dünya yüzü gösterilmez ölüp gidinceye değin.*⁶⁰

“Zeyd-i zimmi sekran iken İslama gelib bade’s-sekri zail oldukda mürtedd olsa darb ve habs ile İslama gelince Zeyd’e cebr olunur mu? El-cevab: Olunur.

*Bu suretde darb ve habs ile İslama cebr olunub Zeyd İslamı kabul etmese Zeyd katl olunur mu? El-cevab: Olunmaz.”*⁶¹

“Hind-i nasrâniyye, şeref-i İslâmla müşerrefe olduktan sonra mürtedd olsa, el-‘iyâzü billâhi teâlâ, Hind’e ne lâzım olur?”

*El-cevab: İslâma gelince habs olunur.*⁶²

İslamiyeti kabul ettikten sonra bir Müslümanla evlenen zimmi kadının, kocası sefere gittikten sonra irtidat ederek bir zimmi erkekle evlenmesi durumu da fetvaya konu olmuştur:

“Hind-i nasrâniyye, İslâma geldikten sonra nefsinin Zeyd-i Müslime tezvic edüb, badehu Zeyd sefere gittikte, Hind mürtedd olub nefsinin Amr-ı zimmiye tezvic eylese, Hind’e ne lâzım olur?”

*El-cevab: Amr’dan tefrik olunub ta’zir-i şedid ve İslâma gelince habs olunur.*⁶³

Öte yandan, İslam hukukunda zimmilerin İslamiyet dışındaki bir dini kabul etmeleri veya mezhep değiştirmelerine bir ceza öngörülmemişken; Osmanlı Devleti’nde bu durum, millet sistemini bozduğu gerekçesiyle yasaklanmış, mezhep değiştirmek için propaganda yapan dört Ermeni’ye kürek cezası verilmiştir.⁶⁴

Mühimme defterlerinde ise, İslamiyeti kabul ettikten sonra, kendi dinine dönen zimmilerin, durum iyice araştırıldıktan sonra hapsedilmesi ve konunun İstanbul’a bildirilmesi yönünde örnekler bulunmaktadır.⁶⁵

⁵⁹ Fetâvâ-yı Âli Efendi, C. I, s. 185.

⁶⁰ DÜZDAĞ, s. 90.

⁶¹ Neticet’ül-Fetâvâ, s. 137.

⁶² Fetâvâ-yı Âli Efendi, C. I, s. 185.

⁶³ Fetâvâ-yı Âli Efendi, C. I, s. 185.

⁶⁴ BİLMEN, s. 485; Gülnihal BOZKURT, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), TTK Yayınları, Ankara, 1996, s. 21; AVCI, s. 385.

⁶⁵ 5 Numaralı Mühimme Defteri, 15 Şaban 973, Hüküm No: 1195, s. 194; 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. II, 21 Rebiülevvel 979, Hüküm No: 996, s. 156.

6. İsyân (Bağy)

İsyân suçu ve cezası, “Eğer müminlerden iki grup savaşırsa aralarını düzeltin. Şayet biri diğerine saldırırsa (bağy) Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafa karşı savaşım...” ayetine (el-Hucurât 49/9) ve Dört Halife dönemi uygulamalarına dayanmaktadır. Hz. Muhammed tarafından Benî Esed'e yazılan yazıda “Hz. Muhammed'in zimmeti kendisine isyân edenden beridir” ifadesine de dayanılarak; isyanın zimmeti ortadan kaldıran bir durum olduğu kabul edilmektedir. Mezhepler dönemi İslam hukukçuları da, zimmilerin isyanının zimmet akdini sona erdiren bir durum olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁶

Zimmi bir kişi bâği olursa, statüsü değişecek; harbî düşman muamelesine tabi olacaktır. Bağy suçunun failleri, zimmiler topluluğu ise, zimmet akitleri feshedilip; hadd cezası verileceği kabul edilmiştir. Zimmilerin bu suçu Müslümanlarla birlikte işlemeleri halinde de, yine hadd cezası verilmesi gerektiği dile getirilmiştir.⁶⁷ Bununla birlikte, zimmilerin isyancılara sadece yardım etmesi durumunda zimmet akdinin devamı konusunda görüş ayrılıkları vardır.

Ebu Hanife'ye göre, isyancıların zimmilerden yardım istemesi, zimmilerin de kabul ederek savaşa katılmaları durumunda, bu hareketleri İslam devletiyle olan zimmet anlaşmalarını bozma sayılmayacaktır. Ancak gerek ceza hukuku, gerek medeni hukuk açısından tabi oldukları hükümler, Müslüman isyancıların sorumluluklarıyla aynı olacaktır. İmam Malik de, isyancılara yardımda bulunan zimmilerin hükmünün yardım ettikleri isyankârların hükmü gibi olacağını kabul etmiştir. Buna göre, ayaklananların cezai veya hukuki açıdan sorumlu oldukları her suç ve fiilden zimmiler de sorumlu tutulacaklardır. Şafii ve Hanbeliler ise, bu konuda iki görüş ileri sürmüşlerdir: Birinci görüşe göre zimmiler, isyancılara yardımda bulununca, anlaşmalarını da bozmuş sayılacaklardır. İkincisi ise, böyle bir yardımla anlaşmaları bozulmamakta; zira zimmiler, bir isyân hareketinde hak ve batılın nerede olduğunu bilmemektedirler. Bu bilgisizlikleri onlar lehlerine bir şüphe oluşturmaktadır. İslam devletiyle anlaşmalarının bozulduğu kabul edilirse, zimmiler, artık düşman statüsünde sayılırlar. Anlaşmalarının bozulmadığı varsayılırsa, yardım eden zimmilerden isyanı bırakıp kaçan, esir düşen ve yaralananlarına dokunulmayacaktır. Ancak bu görüşü savunanlar, zimmilerin tazminat hukuku bakımından tam sorumlu olduklarını, sebep oldukları zararları tazminle yükümlü bulduklarını belirtmişlerdir.⁶⁸

⁶⁶ Ahmet BOSTANCI, İslam Kamu Hukukunda Gayrimüslimler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999, s. 207.

⁶⁷ AVCI, s. 346.

⁶⁸ Sevinç OKKA, *İslam Hukuku ve Osmanlı Uygulamasında Devlete İsyân (Bağy) Suçu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1997, s. 46, 47.

7. Yol Kesme

Tek başına ya da toplu halde ve yol keserek zorla insanların mallarını ele geçirme olarak tanımlanabilecek bu suçun cezasının kaynağı olarak Mâide Sûresi'nin 33. ve 34. ayetlerinde, failin vasfı ile ilgili bir sınırlama getirilmediği için Müslüman olup olmamak, suçun oluşumunu ve cezanın uygulanmasını etkilememektedir. Bir zimmi de, yol kesme suçunu işlediğinde Müslümanlarla aynı cezaya çarptırılacaktır; yani hadd cezası uygulanacaktır. Ancak Hz. Muhammed'in bu cezayı gayrimüslimlere uyguladığına yönelik bir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁹

Suçun işlenmesi için failin bâliğ ve (Hanefilere göre) erkek, mağdurlarının İslam ülkesinin Müslüman veya zimmi tebaasından olmaları, mağdurlardan alınan malın zilyetliğinin sahih, malın mütekavim, koruma altında ve nisap miktarına uygun olması, fail ile mağdurların akraba olmaması, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre suç yerinin yerleşim yeri dışındaki bir mekân olması gerekmektedir. Dolayısıyla failin zimmi olması durumunda da, hadd cezası verilecektir. Ancak bu suç ile zimminin zimmet akdinin bozulmuş olup olmayacağı ve bu statüden çıkmış sayılıp sayılmayacağı konusu tartışılmış; çoğunluğa göre, zimminin bu statüden çıkmayacağı kabul edilmiştir.⁷⁰

Hanefilere göre, yol kesme suçunun mağduru İslam ülkesi vatandaşı olmadığı takdirde, faile tazir cezası verilecektir. Bu çerçevede, zimmilere karşı işlenmiş yol kesme suçu da, hadd cezasını gerektirmektedir. Ancak Malikiler, yol kesip bir zimmi yolcuyu öldüren Müslümanın öldürülmeyip, diyet ödeyeceğini savunurlar.⁷¹

Osmanlı Devleti'nde yol kesme suçunu işleyen bir zimmiye verilecek cezaya ilişkin ünlü şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen bir fetva şu şekildedir:

"Bir mağarada bir nice zimmi kat-ı tarike mübaşeret edip gece ile bir nice Müslümanları basıp, cümlesini mecrub edip nisaptan ziyade mallarını alıp tutsalar mezburlara ne lazım olur?"

El-cevab: Elleri ve ayakları kesilmek lazımdır".⁷²

Mühimme defterlerinde ise, yol keserek haramilik yapan zimmilerin yakalanarak, suçları şer'an sabit olduktan sonra yargılanmalarına ilişkin çeşitli hükümler bulunduğu gibi⁷³, yakalanan zimminin yargılama yapılması için İstanbul'a gönderilmesinin istendiği durumlara da rastlanmıştır.⁷⁴ Ayrıca zimmilere karşı işlenmiş olması

⁶⁹ BOSTANCI, s. 206, 207.

⁷⁰ AVCI, s. 308, 337.

⁷¹ BOZKURT, (1988), s. 141; AVCI, s. 311.

⁷² DÜZDAĞ, s. 102.

⁷³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. III, 14 Cumadelahir 976, Hüküm No: 2572, s. 298; 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. I, 7 Zilhicce 978, Hüküm No: 363, s. 239.

⁷⁴ 85 Numaralı Mühimme Defteri, 22 Rebiülahir 1040, Hüküm No: 307, s. 187.

açısından, bir zimminin yolunu keserek onu öldüren ve mallarını alan kişilerin siyaset olunmaları⁷⁵, üç zimmiyi katleden ve mallarını gasbeden sipahilerin yakalanarak, tımarlarının başkasına verilmesi⁷⁶ gibi hükümler de bulunmaktadır.

B. Kısas ve Diyet

Esas itibarıyla cana ve vücut bütünlüğüne yönelik olan bu suçları, adam öldürme ve müessir fiiller olarak ikiye ayırmak mümkündür.⁷⁷

1. Fail olarak zimmi

Bir zimminin bir Müslümanı kasten öldürmesi durumunda, kısas cezasına çarptırılacağı konusunda, hukukçular arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır.⁷⁸

İmam Malik ve İmam Şafii'ye göre, bir Müslümanı öldüren kâfir, kısasen cezalandırılmalıdır; bu kural, cizyelerini ödemiş bile olsalar, zimmiler hakkında da uygulanabilir.⁷⁹ Hanefiler de, aynı fikirde olup; bir Müslümanı öldüren zimminin, kısasla cezalandırılacağını kabul ederler.

Failinde, mağdurun da zimmi olması durumunda, Hanefilere göre yine kısas cezası verilmesi gerekmektedir; ancak mağdur harbî veya mürted ise, kısas uygulanmamaktadır. Ebu Hanife'ye göre, bir zimmi bir müstemeni öldürdüğünde ise, müstemenin ismetinin mutlak olmaması, dolayısıyla şüphe bulunması nedeniyle kısasen cezalandırılmayacaktır. Diğer taraftan, Ebu Yusuf'a göre, müstemeni katli zamanında İslam devletinin koruması altında olduğundan, onu öldüren zimmi de kısasen öldürülmelidir.⁸⁰

Hz. Muhammed'in bir cariye öldüren Yahudiyi aynı şekilde öldürtmesi örneğinin yanında; Osmanlı uygulamasında, bir köleyi öldüren zimmi faillerden birine idam, diğerine kürek cezası verilmiştir.⁸¹

Kasta benzer, hataen ve hata benzeri adam öldürme suçlarında ödenmesi öngörülen kefarete⁸² konusunda ise, İmam Şafii ve Ahmed b.Hanbel'e göre, katil kim olursa olsun, Müslüman veya zimmi, her suçlu kefaretle mükelleftir. Ancak Ebu Ha-

⁷⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, 7 Cemaziyelahir 975, Hüküm No: 515, s. 253.

⁷⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, 24 Cemaziyelahir 975, Hüküm No: 470, s. 232.

⁷⁷ AYDIN, s. 210.

⁷⁸ EBU ZEHRA, s. 319; BOSTANCI, s. 208-210.

⁷⁹ UDEH, C. III, s. 120, 121.

⁸⁰ UDEH, C. III, s. 123; AVCI, s. 29.

⁸¹ BOZKURT, (1988), s. 139; AVCI, s. 30.

⁸² Dinî yönü ağır basan bir ceza olan kefarete, ya bir köle azat etmek veya altmış gün ardarda oruç tutmak veya altmış yoksulu doyurmak şeklinde gerçekleşir. Hataen veya kasta benzer adam öldürme suçlarında gerekli olup; kasten adam öldürme suçunda gerekli gerekmediği konusunda hukukçular arasında görüş ayrılıkları vardır. AYDIN, s. 211; UDEH, C. III, s. 163.

nife ve İmam Malik'e göre, zimmiler için kefarete gerekli değildir; çünkü İslamiyet çerçevesinde bu şekilde bir ibadeti yerine getirmekle yükümlü değillerdir.⁸³

Kıyas uygulanmadığı durumlarda bir zimminin bir Müslümana karşı işlediği suç için vermesi gereken diyet, Müslümanlar için saptanan diyet miktarına eşittir. Zimmilerin birbirlerine karşı işledikleri suçlarda ise, diyet miktarı kendi adetlerine göre belirlenecektir. Medine Şartı'nın 3-11.maddelerinde bu konuda şöyle denmektedir: *"Zimmi kabileler, kendi aralarında adet olduğu veçhile, önceki şartlar altında kan diyetlerini ödeyeceklerdir"*.⁸⁴

İslam ceza hukukuna göre kasıtlı işlenmeyen adam öldürmelerde, katilin ödemesi gereken diyeti, bu kimsenin "akile"si ödeyecektir. Bu kavramın kapsamına kimlerin girdiği hususunda ortak fikir, karşılıklı yardımı adet edinmiş olan kimselerin birbirlerinin akilesi olduğudur. Ancak Müslümanlar ile zimmilerin birbirlerinin akilesi olamayacakları kabul edilmiştir. Bununla birlikte, gayrimüslimlerin kendi aralarında akile olup olamayacakları konusunda da anlaşmazlık vardır. Bazı fakihler bunu mümkün görürken, bazıları kabul etmemektedir. Osmanlı Devleti'nde birinci fikrin benimsendiği ileri sürülmüştür.⁸⁵

Osmanlı Devleti'nde, zimmiler arasında işlenen kasten adam öldürme suçlarında kıyas cezası uygulanmıştır.⁸⁶ Nitekim zimmilerin adam öldürme ve yaralama suçları, önde gelen fetva mecmualarından birinde de bu şekilde değerlendirilmiştir.

"Zeyd-i zimmi saadat-ı kiramdan olan Amr-ı sagiri ib ile boğub katl eylese Zeyd'e ne lazım olur? El-cevab: Ebu Hanife katında diyet, İmameyn katlarında kıyas lazım olur."

Bu suretde İmameyn kulları ile hükme memur olan Bekir-i kadı Zeyd'e kıyas olmak üzere hüküm eylese hükmü nafiz olur mu? El-cevab: Olur".⁸⁷

"Zeyd-i maktulün vereseşi kadı huzurunda Amr-ı zimmiden Zeyd'i sen alet-i cariha ile amden cerh ve katl eyledin deyü dava ve müddealarına Bekir ve Beşir zimmilere veç-i şer üzere şehadet etmeleriyle kadı bade'l-ta'dilve'l tezkiye şehadetlerini kabul ve mucibiyle hüküm ettikten sonra Amr kıyas olunmadan şeref-i İslamla müşerref olsa hüküm-i mezbure binaen kıyas olunur mu? El-cevab: Olunmaz."

Bu suretde Amr hüküm-i mezbura binaen kıyas olunmamağla Zeyd'in diyeti Amr üzerine vacibe olur mu? El-cevab: Olur."

⁸³ Zimmiler açısından oruçla kefarete zaten söz konusu olmayacaktır. UDEH, C. II, s. 254; C. III, s. 164.

⁸⁴ BOZKURT, (1988), s. 140; AKYILMAZ, s. 1032.

⁸⁵ Coşkun ÜÇÖK, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler-II", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1946, C. III, S: 2-4,s. 381-383; Hamza AKTAN, "Akile", TDVİA, C. II, s. 249.

⁸⁶ AKYILMAZ, s. 1031.

⁸⁷ Neticetü'l-Fetâvâ, s. 566, 567.

Bu suretde Zeyd'in vereseşi Zeyd'in deynini Amr'dan almış olsalar Amr diyet-i mez-bure ile Bekir ve Beşir'e rücu'a kadir olur mu? El-cevab: Olmaz".⁸⁸

Mühimme defterleri de, adam öldüren zimmilerin yargılanarak şer'an cezalarının verilmesi⁸⁹, yaralama suçunda ölüme sebebiyet verildiği takdirde kısas uygulanması⁹⁰ yönünde hükümler içermektedir. Ancak bir yeniçeriyi yaralayıp öldürmeye teşebbüs eden zimmilerden birinin siyaset edilmesi, diğerlerinin ise küreğe konulmasının emredildiği hüküm ayrıca dikkat çekmektedir.⁹¹

Osmanlı kanunnamelerinde adam öldürme ve yaralama fiillerinde kısas uygulanmadığı takdirde alınacak "*kan cürmi*" olarak anılan para cezasının niteliği üzerinde de kısaca durulmalıdır. Kısas istenmeyip diyet istendiği durumlarda diyetle beraber devlet için alınan para cezası olarak değerlendirilmesinin yanında; kadının kısas cezası veremediği, dolayısıyla diyet hakkından mahrum kaldığı bir durumda, takdir yetkisine dayanarak hükmettiği para cezası olarak da kabul edilmiştir. Ancak söz konusu cezanın, diyet cezalarının Osmanlı kanunnamelerine yansıyan şekli olarak ifade edildiği de görülmüştür.⁹²

Osmanlı kanunnamelerindeki ceza hukuku hükümlerine zimmiler açısından bakıldığında, II.Bayezid Kanunnamesi'nin 18. maddesi⁹³ uyarınca, zimmilerin işledikleri kasten yaralama suçlarında, kısas uygulanmadığı durumlarda, Müslümanlar için belirlenmiş miktarın yarısını ödeyeceklerinin kabul edildiği görülmektedir.

Ancak Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'nin 19.maddesinde⁹⁴, kasten işlenen müessir fiillerde kısas uygulanmadığı takdirde, Müslümanlardan alınan miktarın, kefare ve müstemenlerden iki katı alınması öngörülmüştür. Akgündüz'ün eserinde yer verdiği Leningrad'da bulunan nüshada, maddenin kenarındaki "*Matlab: Cürm Fi Hakk'iz-zimmi*" ifadesinin, bu hükmün zimmilere de uygulanacağını belirttiği kabul edilebilir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Umumi Kanunnamesi'nde ise, kasten ve kasıtlı olmayan yaralamalarda, kısas uygulanmadığı takdirde, zimmilerin Müslümanlarca ödenecek meblağın yarısını ödemeleri kabul edilmiştir (md. 18, 23).⁹⁵

⁸⁸ Neticetü'l-Fetâvâ,s. 567.

⁸⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. II, 15 Safer 976, Hüküm No: 1883, s. 339, 340; 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. III, 30 Rebiülevvel 976, Hüküm No: 2130, s. 78; 85 Numaralı Mühimme Defteri, 1 Rebiülahir 1040, Hüküm No: 18, s. 13.

⁹⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, 26 Cemaziyelahir 976, Hüküm No: 12, s. 5.

⁹¹ 5 Numaralı Mühimme Defteri, 19 Receb 973, Hüküm No: 993, s. 165.

⁹² Esra YAKUT, Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 75.

⁹³ md. 18: "*Eğer bu kazâyâ kâfirnden sâdır olsa nısf-ı cürm-i Müslüman alına, vech-i mezkûr üzere*", AKGÜNDÜZ, C. II, s. 41.

⁹⁴ md. 19: "*Mezkûrat, kefereden sâdır olursa ya müstemenden sâdır olursa dı'feyn alına...*". AKGÜNDÜZ, C. III, s. 91.

⁹⁵ md. 18: "*Eğer bu kazâyâ kâfirnden sâdır olsa nısf-ı cürm-i Müslüman alına, vech-i mezkur üzere*";

Şerîye sicillerinde zimmiler tarafından işlenen adam öldürme ve yaralama suçları açısından çeşitli örneklere rastlanmaktadır.

XVI. yüzyıl ortalarında Tophane’de zimmiler tarafından Müslümanlara karşı gerçekleşen çeşitli darp olayları kayıt altına alınmıştır.⁹⁶ Söz konusu olaylar arasında, İslamiyeti benimsediği için zimmiler tarafından darp edilen bir mühtedinin şikâyeti⁹⁷ ile Güllü isimli Müslüman bir kadının, kocası Yusuf’un mahalledeki birkaç zimmi tarafından dövülmesi üzerine yaptığı başvuru dikkat çekmektedir.⁹⁸ Bunların yanı sıra, aynı defterde fail kadın⁹⁹ ya da erkek olsun, zimmilerin birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri yaralama olaylarına ilişkin oldukça fazla sayıda kayıt bulunmaktadır.¹⁰⁰

XVII. yüzyıl sonlarına doğru, Kayseri’de bir zimminin kendisini sopa ile gözünden yaralaması nedeniyle Müslüman bir kişinin kadiya gelerek şikâyetçi olduğu görülmüştür.¹⁰¹

XVIII. yüzyıl başında Gaziantep’te öldürülmüş olarak yol kenarında bulunan bir Müslümanın babası, oğlunun ölümünden birkaç zimmiyi sorumlu tutmuşsa da; yargılama sonucunda zimmilerin suçsuzluğu ve ölümün kaza sonucu gerçekleştiği anlaşılmıştır.¹⁰²

Aynı dönemde Adana’da bir zimmi tarafından kaza kurşunuyla ölen ve karşılığında diyet olarak musaf-ı şerif ve gümüş kılıç verilerek sonuçlandırılan bir olayın¹⁰³ yanı sıra; Konya’da bir Müslümanı içki içmeye davet edip, kabul etmemesi üzerine bıçakladığı iddiasıyla hakkında şikâyet bulunan zimminin mahkemede söz konusu fiili yapmadığına yemin etmesi sonucunda davanın düşmesi¹⁰⁴, bir zimminin bir

md. 23: “*Ve eğer bu mezkûrat ahardan (kefereden) veya kul taifesinden sâdır olursa nisf-ı cürm alınâ*”. AKGÜNDÜZ, C. IV. s. 300, 367.

⁹⁶ Eda DAŞTAN, Tophane 2 Numaralı Şerîye Sicili Defteri (H. 966-967/1558-1560) (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 59, 78, 91, 171-187.

⁹⁷ DAŞTAN, s. 60.

⁹⁸ DAŞTAN, s. 198.

⁹⁹ DAŞTAN, s. 61, 65,77.

¹⁰⁰ DAŞTAN, s. 75, 79, 87, 94, 95, 97, 101, 102, 105, 113, 127, 134, 135.

¹⁰¹ SEZER, s. 30.

¹⁰² Naime Yüksel KAYAÇAĞLAYAN, 1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep’te Sosyal, Siyasal ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2011, s. 127.

¹⁰³ Sevim YAŞA, 27 Numaralı Adana Şer’iyye Sicili (H. 1160/M.1747), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2004, s. 11.

¹⁰⁴ Harun ER, 1700-1725 Yılları Arasında Konya Mahkemesine İntikal Eden Adli Olaylar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 36.

Müslümanı elinden yaraladıktan sonra sulh olarak yirmi beş kuruş üzerinde anlaşmaları¹⁰⁵ gibi durumlar da mahkeme kayıtlarında yer almıştır.

2. Mağdur olarak zimmi

Adam öldürme suçunda failin cezalandırılabilmesi için, öncelikle öldürülmüş olan kimsenin hayatının İslam Devleti tarafından güvence altına alınmış olması gerekmektedir; yani maktulün Müslüman veya zimmi olması şarttır.¹⁰⁶ Ancak bir Müslümanın kasten bir zimmiyi öldürmesi durumunda, Müslümana kısas uygulanıp uygulanmayacağı hususu, İslam hukukçuları arasında tartışmalıdır¹⁰⁷:

- Bir Müslüman bir gayrimüslimi kasten öldürürse, - bazı istisnai durumlar dışında-kısas gerekmez. Şafii, Ahmed b.Hanbel ve Davûdu'z-Zâhiri bu görüşü savunmuşlardır. Delilleri ise, Hz. Muhammed'in "*Kâfire karşılık Müslümana kısas uygulanamaz*" hadisidir.¹⁰⁸
- Ebu Hanife¹⁰⁹ ve öğrencilerine göre, zimmiyi öldüren Müslümana kısas uygulanır.¹¹⁰ Ayrıca İbnEbî Leyla ve Osman el-Betti de aynı görüştedir. Bu konuda Abdurrahman es-Selmânî ve Hz. Ömer'den rivayet edilen bir zayıf hadis delil gösterilmişse de; bir diğer delil de, Müslüman birisinin zimmi kişinin malını çaldığında elinin kesileceğine dair icmadır.¹¹¹
- İmam Malik ve Leys b. Sa'd ise, bir zimmiyi parasını almak kastıyla zorbalıkla öldüren bir Müslümana kısas uygulanması gerektiği görüşündedirler. Bir başka deyişle, bir zimmiyi "gayleten" öldüren (pusuya düşürerek veya ıssız bir

¹⁰⁵ ER, s. 87.

¹⁰⁶ ÜÇÖK, s. 366.

¹⁰⁷ ŞAFAK, s. 74; BOSTANCI, s. 210; Menderes GÜRKAN, "Zimmiyi Öldüren Müslümana Kısas Uygulanması", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1999, S: 8, s. 321-324.

¹⁰⁸ Bu konuda pasaportla İslam ülkesine girmiş bir gayrimüslimi öldürmesinden ötürü mü'min katilin kısas cezasına maruz bırakılmadığına dair icma delil gösterilmiştir. ŞAFAK, s. 74. Deliller için ayrıca bkz. UDEH, C.III, s. 122.

¹⁰⁹ Ebu Hanife, söz konusu hadisteki "kâfir" kelimesini akdi olmayan, Müslümanlarla anlaşması bulunmayan şahıs olarak yorumlamakta ve hadisin hükmünü Müslümanlarla anlaşması bulunan zimmiye uygulamamaktadır. UDEH, C. I, s. 305. Diğer taraftan, Ebu Hanife'ye göre, düşmanlık duygusunun dinî saikle karışması halinde faili adam öldürmeye teşvik edeceğinden, bu durum suçun tenkil zarureti daha açık ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir Müslümanın bir zimmiyi öldürmesi, Müslümanı öldürmesinden daha ağır cezalandırılmalıdır. AVCI, s. 29, 30.

¹¹⁰ HALEBİ, C. IV, s. 195. Hanefiler, Kuran-ı Kerim'de, Bakara 2/178 "*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kıldı...*" ayetinin anlamının genel olup, katilin Müslüman veya gayrimüslim olabileceğini söylerler. Diğer bir ayette, Maide 5/45'te ise, "*Biz onlara Tevrat'ta cana karşı canın kısas edilmesini... farz kıldık*" buyurulmaktadır. Hanefiler, burada geçen iki ayrı can arasında bir fark olmadığını; hükmün genel olup, nefisler ve mazlumların tek tek açıklanmasına gerek duyulmadığını belirtmişlerdir. AKYILMAZ, s. 1031, 1032.

¹¹¹ Dayandıkları deliller konusunda detaylı bilgi için bkz. EBU ZEHRA, s. 319-321.

- yere götürüp malını almak için öldürme gibi durumlarda) Müslüman öldürülmelidir. Bu görüşün dayanağı ise, bir zimmiyi bu amaçla öldüren Müslümana sahabenin kısas uygulamasıdır. Ancak buradaki ölüm cezası uygulamasının kısasen değil; kamu düzenini koruma maksadına yönelik olduğu ileri sürülmüştür.
- İmam el-Kurtubi, cumhurun görüşü olarak, bir Müslümanın bir gayrimüslimi öldürmesi durumunda katlolunmayacağını ileri sürmüş; diyet verilip, katilin tazir cezalarının en ağırı ile cezalandırılacağını belirtmiştir. Bu görüşün, cumhurun görüşü olmadığı Ebu Zehra tarafından belirtilmişse de; birçok fıkıh bilgininin benimsediği de vurgulanmıştır.¹¹²
  - Şiâ'dan İmamiyye mezhebine göre zimmileri öldürmeyi adet haline getiren Müslümana kısas uygulanabilecektir.

Diğer taraftan, bir zimmiye karşı adam öldürme suçunu işleyen müstemem, kısasla cezalandırılmalıdır.¹¹³

Kısas cezasının uygulanması açısından önemli bir husus da, “eşitlik” ilkesidir. Adam öldürme suçu için kısasta, ölenle öldürülenin hukuki, sosyal ve kişisel durumlarına bakılmaksızın öldüren kısasa uyruk tutulduğu halde, yaralamada yaralayan ile yaralananın bu durumlarının eşit olmasına bakılmaktadır.¹¹⁴

Fail ile mağdurun hukukî statülerinin eşit olmaması, kısas uygulanmasına engel oluşturmaktadır. Kısasa engel teşkil eden eşitsizliğin neden ibaret olduğu veya bir başka ifadeyle, kısasın uygulanabilmesi için fail ile mağdurun hangi hususlarda birbirlerine eşit olmaları gerektiği konusunda mezhepler arasında görüş ayrılıkları vardır. Hukukî statü eşitliğinde Ebu Hanife, cinsiyet, hürriyet ve İslam ülkesinde sürekli olarak ikamet şartlarını gerekli görürken; İmam Malik, İmam Şafii ve Ahmed b.Hanbel, bu konuda Müslümanlık ve hürriyeti esas almaktadır.¹¹⁵Görüldüğü üzere, din farkının kısasa engel olması konusunda mezhepler arasında görüş birliği bulunmamaktadır.

Hız. Muhammed'in “*Kâfire karşılık Müslümana kısas uygulanmaz*” hadisi dayanarak gösterilerek, İmam Şafii, İmam Malik ve Ahmed b.Hanbel, sadece Müslümanların birbirine eşit olup; yaraladığı zimmiye karşılık Müslümana kısas uygulanamayacağını savunmuşlardır. Ancak Hanefiler, müessir fiillerde de zimmiler ile Müslüman-

¹¹² Dayandıkları deliller konusunda detaylı bilgi için bkz. EBU ZEHRA, s. 321-322.

¹¹³ BOZKURT, (1988), s. 139.

¹¹⁴ HALEBÎ, C. IV, s. 200; ÜÇÖK, s. 374.

¹¹⁵ Statü eşitliğinde kısas için sadece mağdurun durumunun dikkate alındığı görülmektedir. Buna göre, mağdurun faile denk olması veya ondan üstün olması, yani suç failinin statü itibarıyla mağdurun altında olması, kısasa engel teşkil etmemektedir. Şamil DAĞCI, İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 92, 101.

lara karşılıklı kısas uygulanabileceğini benimsemişlerdir. Bu açıdan, Müslümanlarla zimmilerin organları eşit olduğu gibi, bu organlara takdir edilen bedel de eşit görülmüştür.¹¹⁶

Kısasın uygulanmadığı durumlarda, din farkının diyetin miktarına etkili olup olmadığı veya zimmiler için ödenecek diyetin miktarı, mezhepler arasında tartışmalı bir konudur.¹¹⁷

Hız Muhammed zamanında, gayrimüslimlerin katlinde diyet cezasına hükmedilmiş; Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de, aynı yolu izleyerek, zimmiler için Müslüman hakkında konulmuş diyeti uygulamışlardır. Ancak Hz. Ömer'in, zimmiler için diyetin Müslümanın diyetinin 1/3'i oranında olacağı görüşü de bildirilirken; sahabelerden bir zimminin diyetinin hür olan Müslümanın diyetinin yarısı kadar olduğu da nakledilmiştir. Hanefiler, bu konuda din faktörü yerine, hayat hakkı ve dokunulmazlığını esas almışlar; Ebu Hanife, "...Eğer öldürülen kendileriyle aranızda anlaşma olan bir kavimden ise, o vakit mirasçularına bir diyet vermek..." ayetine dayanarak, hiçbir ayırım yapmaksızın, katlin her türü için uygulamış ve Müslümanlarla zimmilerin diyetinin eşit olduğu kabul etmiştir. Bir başka deyişle, Hanefi mezhebi, diyetin miktarının Müslümanlar ve zimmiler için aynı olduğu, Müslüman için ne kadar diyet ödeniyorsa, zimmiye de aynı miktar diyet ödeneceği görüşündedir.¹¹⁸

İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel, "Zimmilerin diyeti Müslümanın diyetinin yarısıdır" şeklindeki hadis-i şerife dayanarak, Müslümanla gayrimüslimi ayırt ettikleri gibi, gayrimüslimleri de diyet bakımından ehl-i kitap olan ve olmayan şeklinde ayırırlar. Onlara göre ehl-i kitap erkeklerin diyeti Müslüman erkeğin diyetinin, ehl-i kitap kadınların diyeti de Müslüman kadının diyetinin yarısına eşittir. Ehl-i kitap olmayan gayrimüslimlerde ise, erkeklerin diyeti 800 dirhem, kadınların 400 dirhemdir. İmam Şafii ise, adam öldürmede ehl-i kitap olan kimselerin diyeti, Müslümanların diyetinin 1/3'üdür. Aynı oran, kadınlara, erkeklerin yarısı olmak üzere müessir fiillerde de söz konusudur.¹¹⁹

Kefaret konusunda ise, öldürülen kişinin zimmi olması durumunda da, bu yükümlülüğün yerine getirilmesi gerektiği kabul edilmektedir.¹²⁰

Osmanlı Devleti'nde Hanefi mezhebi çerçevesinde, zimmiyi katleden veya yaralayan Müslümanlara kısas cezasının uygulandığı; ayrıca diyetle Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki eşitlik prensibine uyulduğu belirtilmiştir.¹²¹ Diğer taraftan,

¹¹⁶ DAĞCI, (1999), s. 103, 104.

¹¹⁷ BOZKURT, (1988), s. 140; DAĞCI, (1999), s. 181.

¹¹⁸ EBU ZEHRİ, s. 532; HALEBİ, C. IV, s. 214, 215; ŞAFAK, s. 99; AKYILMAZ, s. 1032.

¹¹⁹ UDEH, C. III, s. 173; ŞAFAK, s. 99; DAĞCI, (1999), s. 182, 183.

¹²⁰ UDEH, C. III, s. 165.

¹²¹ AKYILMAZ, s. 1032, 1033.

mühimme defterlerine bakıldığında, bir zimmiyi yemeğine zehir katarak öldüren bir Müslümanın¹²², iki zimmiyi öldürdüklerini ikrar eden iki Müslümanın¹²³, bir zimmiyi öldürüp parasını alan bir zimmi ile bir kölenin¹²⁴ siyaset edilmeleri gibi olaylar da dikkat çekmektedir.

Şerîye sicillerinde ise, bu konuda farklı örnekler karşımıza çıkmaktadır. Zimmi oğlu öldürülen babanın, yaşı küçük olan katilin babasıyla sulh olduğu¹²⁵, bir zimminin katili olduğu iddiasıyla bir Müslümana karşı açılan davada iddia ispatlanamadığından, on yedi bin akçe karşılığında sulh oldukları¹²⁶, zimmiyi öldüren bir Müslümanın diyet ödeyeceği¹²⁷, bir Müslümanın bir zimmiyi dövüp, hançer ile öldürmek kastıyla üzerine yürüdüğü, zimminin karısının korkudan çocuğunu düşürdüğü, yargılama sonunda iddianın haklı olduğu ve gereğinin yapıldığı¹²⁸ gibi hükümlerin yanı sıra, eşkıyalar tarafından öldürülmüş olan bir zimminin öldürülme şekline dair kayıtlar da sicillerde yer almıştır.¹²⁹

Ayrıca zimmilerin hayat dokunulmazlığına verilen önem nedeniyle, Hanefiler tarafından ölü bulunan ve katili bilinmeyen kişi Müslüman veya gayrimüslim olsun, kasamenin¹³⁰ yapılacağı kabul edilmiş; Osmanlı Devleti'nde de bu konuda örneklerin varlığı dikkat çekmiştir.¹³¹

C. Tazir:

Had ve kısas cezaları gerektirmeyen, Allah'a ve kişiye karşı işlenen suçlarda miktarı önceden tespit edilmemiş cezalara "tazir" adı verilmiştir. İslam hukukunda taziri gerektiren suçlar için kesin hükümler bulunmamaktadır. Bu çerçevede, tazir kapsamına giren hakaret ve sövme, yalancı şahitlik, kalpazanlık, dolandırıcılık, rüşvet

¹²² 5 Numaralı Mühimme Defteri, 3 Safer 973, Hüküm No: 188, s. 36.

¹²³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. II, 16 Şevval 975, Hüküm No: 1280, s. 47.

¹²⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. III, 7 Rebiülahir 976, Hüküm No: 2178, s. 102.

¹²⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüp Mahkemesi 90 Numaralı Sicil, C. XXXI, s. 412, Hüküm No: 492.

¹²⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüp Mahkemesi 61 Numaralı Sicil, C. XXVII, s. 134, Hüküm No: 127.

¹²⁷ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, C. XVIII, s. 241, Hüküm No: 206.

¹²⁸ KAYAÇAĞLAYAN, s. 486.

¹²⁹ KAYAÇAĞLAYAN, s. 452.

¹³⁰ Kasame, bir köy veya mahallede veya bir şahsın kendi mülkünde, üzerinde öldürülme belirtileri mevcut, katili meçhul bir ceset bulununca, maktûlün yakınlarının dava etmeleri üzerine köy veya mahalle halkından elli kişiye "maktûlü kendilerinin öldürmediğine ve öldüreni de bilmediklerine dair" yemin ettirilmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet AKMAN, "Osmanlı Hukukunda Kasame", TÜRKLER, C. XIII, Ankara, 2002, s. 789-794.

¹³¹ AKYILMAZ, s. 1033. Katledilen iki zimmi için mirasçılarının Burgaz köyü ahalisinden davacı olmadığı yönünde örnek bir olay için bkz. İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüp Mahkemesi 90 Numaralı Sicil, C. XXXI, s. 512, Hüküm No: 635.

vermek, evrakta sahtekârlık gibi suçların, zimmiler tarafından da işlenmiş ve cezalandırılmış olduğu şeriye mahkemesi kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹³²

Hız Muhammed'e hakaret eden (sebbeden) zimminin tazir cezasına çarptırılacağı; suçun tekerrürü halinde ise, kamu otoritesinin faili siyaseten öldürme yetkisi olduğu kabul edilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde de, bu suçu işleyen zimminin cezası, resmi mezhep olan Hanefilik'e göre tazir¹³³ ve hapis olduğu halde, bu işi itiyat haline getirdiğine tarafsız Müslümanların tanıklık ettiği zimmi failin ölüm cezasına çarptırılması emredilmiştir.¹³⁴

Bunun dışında, bir zimminin Müslümana yönelik söylediği "*sen Türksün sana ve senin yedi ceddine lanet olsun*" gibi sözler de tazirle cezalandırıldığı bilinmektedir.¹³⁵ Nitekim şeriye sicillerinde de, eski kocasına "hırsız" diyen zimmi kadının¹³⁶, bir zimmiye hakaret eden bir başka zimminin¹³⁷ bu şekilde cezalandırıldığına rastlanmaktadır.

Ayrıca İstanbul'da Müslüman-gayrimüslim ilişkilerinin yoğun olarak takip edildiği semtlerden birisi olan Tophane'nin 2 numaralı Şeriye Sicil Defteri'nde de, hakaret konusundaki şikâyetlerin sıklıkla mahkemeye taşındığı görülmektedir. Zimmiler tarafından Müslümanlara¹³⁸ yöneltilen hakaretlerin, örneğin Hacı İbrahim isimli bir Müslümana gayrimüslim bir şahsın "haramı" demesi¹³⁹ gibi olayların yanında, zimmilerin birbirlerine karşı sarfettikleri çeşitli sözler¹⁴⁰ ile Müslümanların zimmilere yönelik "kafir"¹⁴¹ veya "imansız"¹⁴² şeklindeki ifadeleri de kayıt altına alınmıştır.

Diğer taraftan, yalancı şahitlik ya da yalan yere yemin etmek, İslam hukukunda ve Osmanlı uygulamasında tazir kapsamında teşhir, hapis veya sürgün ile cezalandırılmıştır. 1801 yılında Davutpaşa Mahkemesi'nde görülen iki zimmi arasındaki ala-

¹³² YAKUT, s. 23, 27. Tazir suç ve cezalarıyla ilgili olarak detaylı bilgi için ayrıca bkz. Osman ŞEKERCİ, İslam Hukukunda Ta'zir Suçları ve Cezaları, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1996; Yılmaz YURTSEVEN, Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Tazir Suç ve Cezaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.

¹³³ Bu doğrultuda şu fetva da, örnek olarak gösterilebilir: "*Zeyd-i zimmi Amr-i müslime "Bre pirsiz, bre erkânsız" deyu şetm eylese Zeyd'e ne lazım olur? El-cevab: Têdîb*". Fetâvâ-yı Feyziye, s. 116.

¹³⁴ AVCI, s. 382.

¹³⁵ YAKUT, s. 161.

¹³⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, C. I, s. 135, Hüküm No: 85.

¹³⁷ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, C. II, s. 154, Hüküm No: 252, 490.

¹³⁸ DAŞTAN, s. 109, 125, 187, 195.

¹³⁹ DAŞTAN, s. 216.

¹⁴⁰ DAŞTAN, s. 61, 75, 115, 125, 165, 202.

¹⁴¹ DAŞTAN, s. 175.

¹⁴² DAŞTAN, s. 59.

çak davasında davacı tarafından şahit olarak gösterilen iki zimminin sonradan yalancı şahitlik yaptıkları anlaşıldığından tazirle cezalandırıldıkları görülmüştür.¹⁴³

Kalpazanlık suçu konusunda ise, bir mühimme defterinde kalpazanlığı sabit olmuş bir Yahudi'nin siyaseten katl cezasına çarptırılmış olması dikkat çekmektedir.¹⁴⁴

Sonuç

Toplumsal hayatta birlikte yaşamak, uyuşmazlıkların doğmasını kaçınılmaz kıl- sa da; Müslüman ve gayrimüslim unsurlar, İslam toplumunda aynı ceza hukuku ku- rallarına tabi olarak, suç-ceza dengesinin sağlanması ve korunmasında sorumluluğu paylaşmışlardır.

İslam ceza hukukunda mevcut olan hadd, kısas-diyet ve tazir şeklindeki sınıf- landırma çerçevesinde, çeşitli noktalarda görüş ayrılıkları bulunsa da; zimmiler ilk dönemden itibaren İslam ceza hukukunun genellik anlayışı içinde değerlendirilmiş- lerdir. Bu doğrultuda, içinde buldukları toplum düzeninin gereklerine uymayarak suç işledikleri takdirde, çoğu zaman Müslümanlarla aynı cezalara çarptırılmışlardır.

Diğer taraftan, zimmet akdi kapsamında sahip oldukları can, mal, namus gü- venceleri İslam ceza hukuku tarafından korunmuş; -kimden gelirse gelsin- kendile- rine karşı yapılan saldırı ve müdahalelerin şeriye mahkemesi önünde kovuşturulması ve cezalandırılmasını talep etme hakları tanınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ise, şeyhülislam fetvalarında İslam ceza hukukunun doğ- rudan zimmilere uygulandığı görülürken; kanunnamelerde bu konudaki örfi hukuk anlayışı ortaya çıkmakta, İslam hukukuna aykırılık oluşturmayacak ya da bu huku- kun dışında olduğu varsayılan uygulamaların, zaman zaman zimmileri de kapsayacak şekilde getirildiği anlaşılmaktadır.

Mühimme defterleri ve özellikle şeriye sicillerinde, zimmilerin işledikleri suçlar, çarptırıldıkları cezalar veya onlara sağlanan güvencelerin korunması, gerek merkez, gerek yerel düzeydeki farklı bakış açılarını gösteren kararlarla karşımıza çıkmaktadır. Aynı veya farklı dinlere mensup zimmilerin kendi aralarında olduğu kadar, Müslü- manlarla karşı karşıya geldikleri cezaî olaylar açısından da, yemin, mahalle halkına sorulması gibi ispat vasıtalarının da yardımıyla, davaların zimmilerin lehine, hatta temel ilkelere bağlı kalma endişesi taşımadan sonuçlandırıldığı; sulh gibi barışçıl yol- lara da sıklıkla başvuru olarak davaların çözümlendiği görülmektedir.

¹⁴³ YAKUT, s. 162, 163. Ayrıca bkz. İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, C. II, s. 246, Hüküm No: 476.

¹⁴⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, 6 Safer 975, C. I, Hüküm No: 57, s. 24.

Kaynakça

- 5 Numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1994.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. I-III, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998-1999.
- 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996.
- 85 Numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet; Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, C. II-III-IV, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, 1990-1992.
- AKMAN, Mehmet; Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- AKMAN, Mehmet; "Osmanlı Hukukunda Kasame", TÜRKLER, C. XIII, Ankara, 2002, s. 789-794.
- AKTAN, Hamza; "Âkile", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. II, s. 248-249.
- AKYILMAZ, Gül; "Osmanlı Ceza Hukukunda Kanunilik Prensibi ve Ceza Hukukunun Kişiler Bakımından Uygulanması", Prof.Dr.Fikret Eren'e Armağan, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 1021-1042.
- AVCI, Mustafa; Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2004.
- AYDIN, Mehmet Akif; Türk Hukuk Tarihi, Hars Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi; Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, C. III, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1950.
- BOSTANCI, Ahmet; İslam Kamu Hukukunda Gayrimüslimler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- BOZKURT, Gülnihal; "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukukî Statüleri", Prof.Dr. Kudret Ayiter'e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 1988, s. 115-155.
- BOZKURT, Gülnihal; Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), TTK Yayınları, Ankara, 1996.
- ÇALIŞKAN, İbrahim; "İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 33, s. 61-100.
- ÇATALCALI ÂLİ EFENDİ, Fetâvâ-yı Âli Efendi, C. I-II, İstanbul, Hacı Hüseyin Efendi Matbuası, 1322.
- DAĞCI, Şamil; İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- DAĞCI, Şamil; "İhsan", DİA, C. XXI, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.

- DAŞTAN, Eda; Tophane 2 Numaralı Şeriye Sicili Defteri (H. 966-967/1558-1560) (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- DÜRRİZADE MEHMED EFENDİ, *Neticetü'l-Fetâvâ*, İstanbul, 1265.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul; Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1972.
- EBU ZEHRRA, Muhammed; *İslam Hukukunda Suç ve Ceza, C. I-II*, (Çev: İbrahim Tüfekçi), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994.
- ER, Harun; 1700-1725 Yılları Arasında Konya Mahkemesine İntikal Eden Adli Olaylar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- ERKAN, Nevzat; 18.Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şeriye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- FEYZULLAH EFENDİ, *Fetâvâ-yı Fezyiye*, (Hazırlayan: Süleyman Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.
- GELİR, Burcu; 1680-1700 Tarihleri Arasında Ayntab (Gaziantep) Şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- GÜRKAN, Menderes; "Zimmiyi Öldüren Müslümana Kısas Uygulanması", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1999, S: 8, s. 315-324.
- HALEBİ, İbrahim (Şerh Eden: Mehmed Mevkûfâtî); *Mevkûfât Mültekâ Tercümesi*, (Sadeleştiren: Ahmed Davudoğlu), Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2014.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C. XVII, (<http://www.kadisicilleri.info/>).
- İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüp Mahkemesi 61 Numaralı Sicil, C. XXVII, (<http://www.kadisicilleri.info/>).
- İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüp Mahkemesi 90 Numaralı Sicil, C. XXXI, (<http://www.kadisicilleri.info/>).
- İstanbul Kadı Sicilleri, Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil, C. XXX, (<http://www.kadisicilleri.info/>).
- İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, C. XVI, (<http://www.kadisicilleri.info/>).
- İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, C. XVIII, (<http://www.kadisicilleri.info/>).
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, C. I, (<http://www.kadisicilleri.info/>).
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, C. II, (<http://www.kadisicilleri.info/>).

İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, C. IX, (<http://www.kadisicilleri.info/>).

JENNINGS, Ronald C.; "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 21, No. 3, (Oct., 1978), pp. 225-293.

KAŞIKÇI, Osman; *İslam-Osmanlı Hukuku*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2015.

KAYAÇAĞLAYAN, Naime Yüksel; 1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2011.

KENANOĞLU, M. Macit; *Osmanlı Millet Sistemi-Mit ve Gerçek*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004.

KONAN, Belkis; "Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu", *OTAM Dergisi*, C. 29, Bahar 2011, s. 149-172.

MERGİNANÎ, Burhaneddin Ali b. Ebu Bekir el-; *El-Hidâye Tercemesi*, (Mütercim: Ahmed Meylânî), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2015.

OKKA, Sevinç; *İslam Hukuku ve Osmanlı Uygulamasında Devlete İsyân (Bağy) Suçu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1997.

OSMANAĞAOĞLU, Cihan; "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LXVI, S. 1, 2008, s. 109-178.

(ÜNAL) ÖZKORKUT, Nevin; *Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009.

SÂĞİRCÎ, Esad Muhammed Saîd es-; *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul, 2015.

SEZER, Musa; 78/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078-1079/M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008.

SİLAHDAR FINDIKLILI MEHMED AĞA, *Silahdar Tarihi*, C. I, İstanbul, 1928.

ŞAFAK, Ali; *Mezheblerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1977.

ŞEKERCÎ, Osman; *İslam Hukukunda Ta'zir Suçları ve Cezaları*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1996.

TAHÂVÎ; *Mukayeseli Hanefî Fıkhı Tahâvî Muhtasarı*, Beka Yayıncılık, İstanbul, 2013.

UDEH, Abdülkadir; *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, C. I-IV, Rehber Yayınları, Ankara, 1990.

ÜÇÖK, Coşkun; "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1946, C. III, S: 1, s. 119-146; C. III, S: 2-4, s. 365-383.

YAKUT, Esra; *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

YAŞA, Sevim; *27 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H. 1160/M.1747)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2004.

YURTSEVEN, Yılmaz; *Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Tazir Suç ve Cezaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.